

3) Zie de beschrijving van het gebouw door de gemeente-secretaris J. L. Nierstrasz in het verzamelwerk 'Rotterdam, geschetst in zijne voornaamste gebouwen, kerken en gestichten'. Rotterdam 1864, pp. 30-46.

4) F. N. Maas, Honderd jaren Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen. Rotterdam 1951, pp. 44-47. Tot de hier bedoelde *académiciens* behoorde een oudere broer van mijn moeder; hij werd bij een van die gelegenheden 'opgebracht', vertoefde enige uren in een cel en droeg daar als grijsaard nog roem op.

5) Aldus Ch. A. Cocheret in 'Rotterdammers over Rotterdam'. Rotterdam 1946, p. 94.

6) L. J. C. J. van Ravesteyn, Rotterdam in de negentiende eeuw. Rotterdam 1924, pp. 115-117.

7) Zie het artikel van R. Mees in Rott. Jaarboekje 1917, pp. 114-126.

8) L. J. C. J. van Ravesteyn, t.a.p., pp. 105-106.

9) Dirk Smits, De Rottestroom. Rotterdam 1750, p. 174 en andere plaatsen in de achteraan opgenomen 'Aenteekeningen'.

10) Aldus G. J. Mulder, aangehaald in Rott. Jaarboekje 1949, p. 197; vgl. Rott. Jaarboekje 1946, p. 86, waar speciaal de Wasbleeklaan (d.i. ongeveer de latere Mauritsstraat) als afschrikwekkend voorbeeld genoemd wordt.

11) B. G. F. Oldenkott, Potloodstreepjes VIII. Leiden 1880, pp. 19 vv.

12) Zie de gegevens in de opstellen, die H. C. Hazewinkel aan 'het De Vletter-oproer' wijdde in de Rott. Jaarboekjes 1946, pp. 66-100 en 1947, pp. 173-218, waarvan dit opstel in zakelijke zin in belangrijke mate afhankelijk is.

13) J. G. Frederiks en F. J. van den Branden, Biographisch Woordenboek der N.- en Zuidned. letterkunde. Tweede druk. Amsterdam z.j., alsmede L. J. Rogier in Rott. Jaarboekje 1957, pp. 185 vv., ook in 'Terugblik en uitzicht' II. Hilversum-Antwerpen 1965, pp. 219-250.

14) Deze worden deels geciteerd, deels verwerkt in J. Fagel, Het oproer te Rotterdam in 1868; zijn oorzaken en gevolgen. Derde druk. Rotterdam z.j. De eerste druk (waarin de schrijver zich nog achter de schuilnaam 'Senior' verbergt) is van 1905; de door mij gebruikte derde vermoedelijk van 1915. De auteur moet de onlusten als volwassene meebeleefd hebben; zijn verhaal is echter verward en oppervlakkig.

15) Voor de armenfabrieken zie I. J. Brugmans, Paardenkracht en mensenmacht. 's-Gravenhage 1961, pp. 63-64 en 79-80; ook J. J. Westendorp Boerma, Johannes van den Bosch als sociaal hervormer. Z.pl. 1927; dit boek is speciaal van belang voor de rijkswerkinrichtingen.

16) Jhr. Adrien van Bevervoorde (1819-1851) redigeerde tussen 1845 en 1851 achtereenvolgens enige Frans- en Nederlandstalige oppositiebladen en onderhield relaties met allerlei buitenlandse democratische kringen. Zie uitvoerige gegevens over hem in M. J. F. Robijns, Radicaal in Nederland. Leiden 1967, pp. 194-196 en passim (zie register).

17) Over Goose Wijnand van der Voo (1806-1902), een zeer kosmopolitisch 'radicaal', heb ik mij in een oudere publicatie (Rotterdam tegen het midden van de negentiende eeuw. Rotterdam 1948) uit onkunde nogal negatief uitgelaten; geleidelijk heb ik hem leren kennen als een in-